

BIJDRAGE TOT DE GESCHIEDENIS DER PHARMACIE IN WORKUM

door

W. T. BEETSTRA

In verband met de onder handen zijnde bewerking van Stoeder's „Geschiedenis der Pharmacie in Nederland" lijkt het mij dienstig reeds thans over te gaan tot publicatie van enkele door mij verzamelde gegevens betreffende de geschiedenis der pharmacie in Workum. Nog slechts een klein deel van de archiefstukken van het stadje Workum zijn door mij onderzocht (zie hieronder).

Evenals in verschillende andere oude steden in de Nederlanden, hadden de apothekers in Workum zich reeds vroeg in een Gilde verenigd (1), tezamen met de chirurgijns. Tot dit Apothekers- en Chirurgijns-gilde behoorden tevens de barbiers (2). Wanneer dit Gilde gesticht is, valt moeilijk te zeggen. Verschillende Gildebrieven van Workum schijnen bewaard te zijn gebleven, doch daar het archief van de stad in verband met een grondige restauratie van het stadhuis elders opgeborgen is, valt dit thans nog niet te controleren. Wij weten thans alleen dat de bepalingen van het Apothekers- en Chirurgijns-gilde in 1676 vernieuwd werden (3). Om tot het Gilde te worden toegelaten moest men een voorgeschreven proeve van bekwaamheid afleggen voor de Olderman en Gildemeesters. Deze bestond voor de apothekers uit het „bereyden van 3 compositiën uit het dispensatorio Amsterdami" (4).

Uitvoerig zijn de bepalingen van het Apothekersgilde tegen mogelijke concurrentie van „quacksalvers, lantloopers en diergelijke bedriegers, oculisten, steen- en breucksnijders", die slechts met consent van Olderman en Gildemeesters en na het betalen van 12 stuivers hun „salve, oliën en medicamenten vercoopen mogen", hun „praxin medicam" uitoefenen of „operatiën" doen.

Op de twee jaarmarkten waren zij echter vrij: „Alle Olde Wijven, Leedesetters en andere noijt enige Proeff gedaen hebbende, sullen ganschelijk niet toegelaten worden om haer gewaende const te oeffenen", dan met speciale toelating van Olderman en Gildemeesters en na redelijke betaling aan het gild. De doctoren en apothekers mochten „op een sabbatdag of andere soogenaemde feestdagen niet het haer of baert scheren, behalve aan vreemde passagiers" (5). Deze bevoegdheid hadden de apothekers blijkbaar gemeen met de barbiers.

Uit de gildentijd dateren nog een aantal zeldzame lijkbaren, die in de oude Ned. Hervormde Kerk bewaard worden (6). Ieder Gilde had n.l. zijn eigen lijkbaar en tot aan de tweede wereldoorlog deden deze baren nog wel voor begrafenissen dienst. Ze zijn niet zeer oud en het is mogelijk dat er oudere Gildebaren aan vooraf zijn gegaan. De lijkbaar van het Apothekers- en Chirurgijns-gilde dateert van 1781. Noch in Stoeder's boek, noch in het *Pharmaceutisch Weekblad* is ook iets over deze Gildebaar gepubliceerd (7), zodat een beschrijving mij hier op zijn plaats lijkt.

De voor- en achterkant is beschilderd met een doodshoofd en twee doodsbeneerden benevens het jaartal 1781. De zijkanten bestaan uit beschilderde panelen met daar tussen een aantal opschriften en rijmpjes. Aan de ene zijde leest men in witte letters op een zwarte ondergrond:

„Quicquid erat mea semper erat spes unica Christus, spero per hunc per et hunc spero perenne bonum”, met daaronder de vrije vertaling:

„Al wat er is, mijn hoop is Christus en zijn bloed
Door deze leev' ik én hoop door die het eeuwig goed”.

En verder:

„Ons leven is maar eenen dag
Vol ziekten en vol naar geklag,
Vol rampen, dampen en verdriet
Een schim, een droom en anders niet”.

De beschilderde panelen aan deze kant van de baar stellen voor:

1. een apotheek met achter de receptetafel de apotheker met witte bef, pruik en hoed benevens een helpster. Een andere vrouw is voor genoemde tafel werkzaam bij een grote vijzel, terwijl wij tevens een man en een vrouw als klanten aantreffen. Duidelijk te onderscheiden zijn verder een destilleertoestel, een tiental tonnetjes, zalfpotjes e.d. en een apart kastje. (vergiftkastje?)
2. een ziekenkamer waarin een man te bed ligt met aan zijn sponde twee doktoren (?). Daar van afgescheiden zien we nog een ander vertrek, waar een vrouw het bed houdt.
3. een operatiekamer, waarin een man op een bank ligt. Terwijl een persoon met witte bef (de chirurgijn) met een soort trepaan blijkbaar een operatie aan het hoofd van de patiënt uitvoert, houdt een andere het slachtoffer vast. Nog twee personen zitten er bij. In een kastje aan de muur bevinden zich enkele medische instrumenten (verschillende soorten messen).
4. een tafereel met de barmhartige Samaritaan met het toepasselijk onderschrift:
„Help, Help, Here Jesu, helpt mij Gij Samaritaan
Verbint mijn wond, vergeeft mijn sond,
En schenk mij U Genaad, soo gaa ik Hemel aan.”

De andere zijde van de baar geeft het volgende te lezen:

„Dies mortis Iudicii Beatorum mors Migratio in coelum est”. Daaronder de vrije vertaling:

„De dag des doods is de dag des oordeels en de dood Der zalige is eene verhuizing naar Gods school.”

Hier onder nog:

„Daar de zegen van Gods almacht werkt
Ons hand en medicijnen sterkt.”

De volgende beschilderde panelen treffen we hier aan:

1. op een wapenschild heraldisch rechts in blauw een gele vijzel met een door lauwerkranen omgeven stamper, links op een wit veld twee slangen zich kronkelend om een stamper of aesculaapstaf. Een gegolfde band er onder bevat het rijmpje:
„Geen Apotheker is soo Gesteld
Die kruyden heeft voor doods Gewelt.”
2. een opengeslagen boek met links de woorden „Ars Longa” en rechts „Vita brevis”. Op de zijkant van het boek: „aphor bippoere” (wat kan dit betekenen?) Onder dit tafereeltje het rijmpje:
„Geen medisijn kan sijn soo groot,
Die helpe kan in doodes nood,
De beste konst die staat dan stil
Als God de Heere doet sijn wil.”
3. wederom een wapenschild met heraldisch rechts op een zwarte ondergrond: een geraamte, links op een witte ondergrond: medische instrumenten (o.a. een zaag en messen). Daaronder het rijmpje:
„De dood vraagt niet na ons geweer
Hij maayt en velt elk eender neer.”

4. een tafreel voorstellende twee doctoren (?) elk met een dik boek onder de arm. Eén van hen heeft tevens nog een instrument (boor) in de hand.

Rest mij thans nog het vermelden van enige namen van 18e eeuwse Workumer apothekers.

In of vlak voor 1728 is te Workum overleden H e s s e l H i d d i u s F o p m a, „in leven vroetsman en apothequer deser stede Workum”. Zijn vader, Hiddius Fopma, was predikant te Ferwerd (8).

In 1747 legt K e i m p e B o o t h a m e r, „apothecar binnen Workum, oud 58 jaar, bemerkt hebbende dat hij saffraan uit syn winkel miste” getuigenis af voor het plaatselyk gerecht (9).

Een koopakte uit 1749 vermeldt de naam van J a c o b R o d e n b u r g „mede vroetschap en Apothecar te Workum” (10), terwijl we weten dat hij in 1774 o.a. 16 stuivers ontvangen heeft voor een geleverd drankje (11). Van dezelfde apotheker bezat Mr J. Dirks in 1877 te Leeuwarden nog een zilveren gildepenny, thans mogelijk in het Friesch Museum te Leeuwarden, met het opschrift: „J. A. Rodenburg m(eester) apotheker tot Workum den 24 November 1759” (12).

Een apotheker met de deftige naam R e i n i c u s H e r m a n i d u s ontmoeten we als koper van een huis te Workum in 1778 (13). Nochtans heeft die naam hem blijkbaar niet kunnen vrijwaren voor een onbekommerde oude dag. We lezen tenminste in een brief van 1802 dat de stad Workum verplicht is Rienk Hermanides, zoals hij thans genoemd wordt, met zijn gezin te onderhouden (14).

Tot slot vermelden we nog dat een zekere B o r n e m a n „Med. dr en Apothecarius” hier ter stede op 28 November 1786 door de „overluiden van het chirurgijns-gilde te Workum” voor het gerecht gedaagd wordt en gesteld wordt tot het „betalen van een half jaar geld tot 1 carl. gld. 4 st. dat de gedaagde aan het Chirurgijns-gilde verplicht is te betaalen” (15).

Dit korte lijstje maakt geenszins aanspraak op volledigheid, terwijl de 17e eeuwse bronnen nog moeten worden onderzocht.

Geraadpleegde bronnen en noten:

1. P. H. Brans, De Dordtse confrerey der drogbereykunst en de plaats tussen de andere Apothekersgilden, *Pharm. Weekblad* 1953, blz. 358—369.
2. T. H. Siemelink, Geschiedenis van de stad Workum 1903, blz. 157.
3. T. H. Siemelink, l.c. blz. 156.
4. T. H. Siemelink, l.c. blz. 158.
5. T. H. Siemelink, l.c. blz. 160 en 161.
6. T. H. Siemelink, l.c. blz. 162 en 163.
A. Wagenaar, Het stedeke Workum 1923, blz. 6 en 7.
J. B. F. van Gils, Een merkwaardig overblijfsel van een chirurgijns-gilde, *Ned. Tijdschr. v. Gen.* 1923, II No. 16.
7. Mededeling van Dr P. H. Brans.
8. Collateraalboek van Workum SS 1 (1716—1805) (in het Rijksarchief te Leeuwarden).
9. Informatieboek van Workum B 1 (1729—1752) (in het Rijksarchief te Leeuwarden).
10. Proclamatieboek van Workum EE 13 blz. 3 (in het Rijksarchief te Leeuwarden).
11. Collateraalboek van Workum SS 2 (1774—1802) (in het Rijksarchief te Leeuwarden).

12. Gids voor de bezoekers der historische tentoonstelling van Friesland (1877), blz. 98.
 13. Proclamateboek van Workum EE 15 blz. 141, (in het Rijksarchief te Leeuwarden).
 14. Ontvangen missives en concepten van verzonden missives van Workum WW (1596—1810) (in het Rijksarchief te Leeuwarden).
 15. Gerechtsrol van Workum C 29 (in het Rijksarchief te Leeuwarden).
-

Kring voor de geschiedenis van de pharmacie in Benelux Vergadering, gehouden op 19 April 1953 te Rotterdam

Om 2 uur opende de president Dr P. H. B r a n s (Rotterdam) de ledenvergadering met een woord van welkom tot de aanwezigen. Het verslag van de secretaris was door diens ziekte niet binnengekomen, het verslag van de penningmeester werd goedgekeurd. De secretaris apotheker V a n d e w i e l e (Gent) had verzocht van zijn functie ontheven te worden wegens zijn gezondheidstoestand. Besloten werd de secretaris te verzoeken aan te blijven en apotheker L. S e e g e r s (Brussel) te vragen het secretariaat zolang voor hem waar te nemen.

Nadat het gezelschap de thee gebruikt had, aangeboden door het Departement Rotterdam van de KNMP, opende de president de wetenschappelijke vergadering. Hij heette welkom de vertegenwoordigers van het Hoofdbestuur van de KNMP, van het bestuur van het Departement Rotterdam en van het Genootschap voor de geschiedenis van de Geneeskunde, de Wiskunde en de Natuurwetenschappen, het bestuur van de Ex Libriskring en de Gemeente-archivaris van Rotterdam. Vervolgens hield Dr B r a n s een inleiding met lichtbeelden bij de tentoonstelling van Ex Libris, die vervolgens bezichtigd werd.

Na het gemeenschappelijk diner werd de wetenschappelijke vergadering 's avonds voortgezet met een voordracht van apotheker A. C o u v r e u r (Brussel) over „Le merveilleux dans la Pharmacie au 18me siècle” waarin hij opnieuw putte uit de rijke schat van gegevens in het Journal Encyclopedique (Bouillon 1756).

Vervolgens las de president een mededeling van apotheker V a n d e w i e l e voor. „De oudste gegevens over apothekers in België”. Het bleek, dat in vele plaatsen, zoals Luik en Leuven, nog een onderzoek ingesteld moet worden, terwijl de gegevens van Antwerpen ook nog voldoende zijn.

Als derde spreker sprak Dr D. A. W i t t o p K o n i n g (Amsterdam) over „Noord en Zuid Nederlandse vizels”. Sur. behandelde aan de hand van vele foto's de versieringsmotieven, door vizelgieters gebruikt. Ook hier bleek dat voor België nog veel werk gedaan moet worden.

Tenslotte sprak apotheker E. G r e n d e l (Gouda) over het apothekersgeslacht Grendel, dat vele generaties lang de pharmacie be-